

Identitats i polifonia literàries Claus centrípètes i centrífugues a la xarxa peninsular

Juan Miguel Ribera Llopis

Universidad Complutense de Madrid, España

Abstract By focusing on the Iberian Peninsula as an interliterary community, and taking into consideration the points of confluence and friction among its literary traditions, this chapter reflects on the development of a shared system, one which does not fail to recognise each Iberian historical identity. The establishment of this network will allow us to determine or question the links between them, their shared or individual signals as well as the projection of internal and external signs of identity. Recognising it, it should be possible to establish the network's validity, and therefore, its diachronic verification or its transitory nature according to certain synchronous criteria.

Keywords Interliterariness. Polyphony. Centripetal and centrifugal movements. Vertical and horizontal historiography.

Sumari 1 Veus literàries i harmonització teòrica. – 2 Joc de perspectives. – 3 A propòsit del «Cercle Maristany» i de les apreciacions crítiques de Thomas S. Harrington.

1 Veus literàries i harmonització teòrica

La simultaneïtat de diversos sons que, harmònicament i malgrat la seva independència, es conjuga en un tot, constituint una ordenada composició feta de diferents melodies bàsiques, se'n ofereix des de la teoria musical com a referent sobre el qual emmirallar-nos literàriament i comunitària. El que en aquesta resolució musicològica es denomina *polifonia*, Sötér (1974, 19-24) ho trasllada a la contemplació d'un període històric, on podran tenir cabuda la proposta individualitzada de cada obra de cada autor, les tendències

Edizioni
Ca' Foscari

Biblioteca di Rassegna iberistica 16

e-ISSN 2610-9360 | ISSN 2610-8844

ISBN [ebook] 978-88-6969-323-6 | ISBN [print] 978-88-6969-324-3

Peer review | Open access

Submitted 2018-09-25 | Accepted 2018-11-16 | Published 2019-08-02

© 2019 | © Creative Commons Attribution 4.0 International Public License

DOI 10.30687/978-88-6969-323-6/010

estilístiques i fins la interrelació amb altres fets literaris i de les altres arts en el marc d'una o vàries literatures. Doncs, fem el nostre propi trasllat i actuem a propòsit de les *veus* o tradicions literàries peninsulars que es troben al llarg d'un o diversos períodes –en una continuada cronologia, per què no–, tot això en un espai culturalment compartit. Una proposta d'aquest tipus que veiem rebutjada per Aldridge (1973) davant la hipòtesi de la zona llatinoamericana, a la fi faltada d'homogeneïtat segons ell, mancada de real *harmonia* ens podria dir l'estudiós, ens la qüestionem davant el nostre espai ibèric. Sobre aquesta possibilitat, tot acceptant un eix vertebrador fet de *factors genètics* (criteris d'ordre geogràfic, ètnic i que nosaltres preferim contemplar com a àmpliament cultural, lingüístic i, el més històricament transitori, amb un abast polític-administratiu) –tal com els hem après i aprofitat a partir de Đurišin (1984a; 1984b, 289-94) i apreciand-los en un *contínuum* fet de forces dinamitzadores, és a dir dinàmicament reformuladores del que en un determinat cicle està vigent; això darrer d'acord amb la lectura i el profit que a títol personal traiem del concepte de *camp* establert per Bourdieu (1991, 4-5, 19)–, flexibilitzarem la suposada i compacta objectivació de la *comunitat interliterària* que se'n deriva, tornant per una estona a l'esmentat referent musical.

On la *polifonia* posada en les mans i els instruments d'una orquestra, o en gorges i veus d'una coral, permet entrades i sortides dels seus components sonors o canors mitjançant l'apropiació d'una de les seves melodies individualitzades per tornar, a posteriori, a la conjunció harmònica –la que resultarà enriquida, tota ella, per aquell *solo*– i propulsar tot seguit l'avanç de la partitura compartida, cal apreciar com la corresponent *polifonia* documentada des de les aportacions escrites d'una *xarxa interliterària* plural no es descamina de l'esmentat itinerari musical pres com a model. Les tradicions que, instal·lades en un àmbit de l'indars veïns, vehicularan en el temps la pròpia creixença literària, tenen en comú un patrimoni al qual no són alienes i que les condueix a viure en els marges de la correspondència. No obstant això, als nexes s'afegeixen intercanvis puntuals i relacions de tot tipus desenvolupats diacrònicament. Connexions que animen la dinàmica pròpia feta de pautes que li són patrimonials, de la reinterpretació del substrat propi però també mitjançant la potenciació derivada dels contactes particulars amb tradicions externes respecte a la nadiua *comunitat* que comparteix un determinat nivell d'*interliterarietat*.

És en aquest punt on una puntual tradició literària pot entonar el seu privat *solo* en comparació a la *melodia* zonalment conjugada. Però, recordem-ho, aquesta nova *melodia*, no més diversa que les components del conjunt bàsic –el dels *factors genètics* comuns–, pot enllaçar-se per mitjans literaris en la melodia polifònicament conjunta. En tal cas, la tradició que té aquest comportament actua de manera funcional com a introductora o, com a poc, potenciadora des de

la pròpia praxi d'una nova força dinamitzadora del conjunt literari. I és davant aquesta hipòtesi practicada des de la diacronia on caldrà interrogar-se sobre la verificació o transitorietat temporal del que poden haver estat puntuals capítols del diàleg, en el nostre cas, ibèric; i només després s'haurà de calibrar la vàlua dels documents resultants amb criteris sincrònics.

El creuament que això comporta entre diacronia i sincronia -no sabem si atrevir-nos a dir aquí la necessitat, fins i tot la naturalitat amb la qual s'hauria de practicar críticament; el que, pensem, caldria incorporar o potser resta implícit en els passos que Casas (2000, 56-61) contempla en l'evolució per part de la historiografia literària cap a la consideració dels *sistemes interliteraris*; en particular pel recuperat interès per les relacions entre individu i medi social i polític, diacrònicament variables un i altres- es projecta de forma explicativa sobre la hipotètica carta on podríem representar la plasmació d'una xarxa feta de forces i constants de tipus *centrípet* en clau anivelladora junt amb concretes sortides i possibles tornades de caire *centrífug* en clau primerament diferenciadora però, a la llarga i de mode factible, conciliadora. El joc que permet l'aprofitament de la constatació de *forces centrípetes* i de *forces centrífugues* en un determinat espectre literari, per la nostra banda i a propòsit d'un conjunt de tradicions literàries l'hem contrastat amb Chizhevski (1983, 14-19 i ss.), aplicat amb bon criteri a la família literària eslava. En el cas d'aprofitar-nos d'alguna de les seves consideracions, fins i tot podríem respondre a Aldridge (1973, 150) quan qüestiona la noció de literatura llatinoamericana, posant de manifest que l'escriptor mexicà, argentí o brasiler mira preferentment cap a les literatures nord-americana i europea. Som del criteri i de la constatació històrica -podem assegurar l'existència de més d'un *rubén darío*- que també ho poden fer i de fet ho han dut a terme autors de nacions que l'estudiós anglès sembla considerar menors, factibles de catalogació regional. En tot cas, la resposta hauria de calibrar que, per part d'uns i d'altres, puntuals o continuats aprenentatges d'ordre *centrífug* no deixen de retornar, en portuguès o en castellà, al plural entramat nacional però lingüísticament bicèfal de la geografia del centre i del sud americans. No resten necessàriament en les llengües dels focus d'atracció. I aquell retorn l'abasten les més diverses tradicions amb una repercussió que pot anar zonalment més enllà d'un puntual i localista viatge d'anada i de tornada pel que fa a l'atenció als models literaris, és a dir, entre el model extern i una específica i nadiua vida literària, bressol del creador atret per fonts, missatges i discursos externs.

Aquesta és la dinàmica que no sols notifica la comunitat literària ibèrica, sinó que potencia els estudis (més i més, culturals) iberístics. Dinàmica feta, en *clau centrípeta*, de nexes que en el temps s'animen però igualment poden minvar, és cert; però, en tot cas, realitat que dialècticament entra en polèmica amb les divergències que, en *clau*

centrífuga, poden allunyar patrimonialment una de les tradicions veïnes i que, per què no i no obstant això, pot suposar la via d'entrada d'un component extern, a la fi, globalment o parcial, per damunt dels llindars sempre filtrables de la xarxa comuna.

Ja a l'entramat ibèric podem atendre al perllongat horitzó líric que, l'atenció a i l'assumpció de poètiques i gramaticals *Leys i Fin'Amors* de falca provençal per part catalana i gallec-portuguesa, concedirà a la poesia peninsular fins als temps dels cançoners del segle XV, *Baena* i *Resende* com a referents clàssics; comptem a més amb la seva factura plurilingüe que deixa veure encara una fluïdesa comunicativa que ve dels nostres compartits orígens, pràctica i comprensió interlingüístiques que també ens documenta la formulació teatral de Gil Vicente, Torres Naharro i Joan Ferrandis o Fernández d'Heredia. Genealògicament, pensem així mateix en la novel·la sentimental d'aquella centúria, a propòsit de la qual encara se'ns fa dubtar d'una marca de partida que oscil·la de l'empenta boccacciana al desenvolupament de la *cantiga*, tot pensant en *Menina e moça* de Bernardim Ribeiro, i que, des del nostre occident, ens porta, de les mans de Dom Pedro de Portugal y Juan Rodríguez del Padrón, al centre val·lisoletà de Diego de San Pedro, per desembocar en tota una *moda* literària a les ribes mediterrànies: al català es traduiran *Sátira de infelice e felice vida* (c. 1453-55, trad. cat. c. 1464-66) i *Cárcel de Amor* (c. 1492, trad. cat. 1493), i en aquesta llengua sorgiran proses com les del *Jardinet d'orats* (darrer terç s. XV), substituïnt en un determinat temps les marques galorromàniques de la seva tradició sentimental, en un clar moviment d'hispanització.

En direcció contrària, orient-occident, s'hauria propulsat el primer humanisme provinent del *trecento* italià, gràcies als iniciàtics contactes de la Corona d'Aragó i, ja contemporàniament, des d'*El Europeo* (1823-24) barceloní, direcció i articles de l'emigrat liberal italià Luigi Monteggia llençarien sobre bona part de la geografia literària peninsular un Romanticisme que, ja en castellà i en català, ens provaran Ramón López Soler i Bonaventura Carles Aribau. Al seu temps i per la seva banda, les avantguardes podran triar models i referents externs mitjançant cadascuna de les nostres veus literàries, però, tot seguit, la magnífica salut de les revistes en els anys de la sotragada artística normalitzarà el mutu enriquiment. La madrilenya *La Gaceta Literaria* (1927-32), fundada per Ernesto Giménez Caballero, serà exemple de la cruïlla on es trobaran, entre textos i noticiaris centrals i de les perifèries voltants, bona part d'aquelles veus; revista que, permeteu-nos la imatge, esdevindrà la realització més propera a aquella altra desitjada amb anterioritat per Miguel de Unamuno, fent de nexa ibèric, amb Teixeira de Pascoaes i Joan Maragall a banda i banda peninsular. Això darrer, es notifica només a tall de mostra de la infraestructura i dels canals existents a favor del diàleg peninsular. Ho plantegem en aquesta visió de conjunt tenint sempre pre-

sents, d'una banda, les periodològiques correspondències o no entre les lletres castellanques i portugueses i dels seus portaveus, i, de l'altra, el perfil ideològic d'Ernesto Giménez Caballero, en un i altre cas acollint-nos a les documentades crides d'atenció per part Sáez Delgado (2015, 22-4; 2018, 33-4) sobre les referències dels anys trenta i quaranta de l'esmentat intel·lectual a Portugal i als escriptors lusitans. Tot això, a més, en un temps en el qual l'iberisme vuitcentista ja marxava més puntualment per la vessant del diàleg cultural. I encara parlant de revistes i d'entreguerres, valorem el desembarcament joyceà, consideració crítica i textos, des de *La Revista i Nós*, de gairebé iniciats els anys vint fins al vint-i-sis, en català i en gallec, resultat, caldrà entendre, de prèvies inclinacions *centrífugues*, a la fi i per igual valuoses per a l'enriquiment conjunt.

Tot deixant de banda aquesta simple relació a títol d'exemple, resta dir que, com la breu revisió fa per mostrar, certs missatges literaris d'un o més emissors tenen més fortuna que altres en la seva acollida per part de l'hipotètic receptor o receptors comunitaris; potser en funció de la corresponent dinàmica històrica prèvia de cada tradició literària o dels marges de l'actuació individualitzada de determinats intermediris. Així mateix, que la tal capacitat de connectar amb i apreciar la rellevància del model atès, també el corresponent exercici de portaveu literari, tot pot provenir de qualsevol tradició. Més enllà, haurem encara de repetir, dels sobrepassats qualificatius de literatura prestigiosa o potser no tant, majoritària o minoritària/minoritzada. Caldrà pensar fins i tot que, davant d'aquests *viatges centrífugs* que no només van i venen a la casa particular sinó també a la llar compartida, s'actua a més a favor de la creixença del *patrimoni centrípet*. Potser aquesta és la factura hipotètica d'una xarxa de relacions i intercanvis literaris. Davant un espectre d'aquest tipus i en una altra direcció ens situa Martí Monterde (2013, 160-4), tot abordant per la seva part i així mateix des de premisses provinents de Đurišin –amb la particular correspondència d'algun concepte amb Even-Zohar (1978, 45-59; 1990, 79-83)– la situació de la literatura catalana, segons sota quins models de *comunitat interliterària* es focalitzi com objecte d'estudi –*comunitat intel·lectual en conflicte* i *sistema literari dependent*– respectivament d'acord amb cadascun dels teòrics esmentats– i davant la constatació en el seu espectre de les categories de *biliterarietat* i *poliliterarietat*. Si bé compartim amb el Prof. Martí Monterde que des d'aquesta perspectiva s'objectiva la carta d'unes «relacions intrínsecament difícils» (2013, 164), no obstant això nosaltres fem per pactar almenys i en funció del que aquí intentem resseguir un acord: quedem-nos amb el fet que aquella destinació abans esmentada es du a terme i que nodreix harmoniosament el conjunt. Preguntem-nos, però, què arrisca cada tradició literària així dinamitzada pel que fa a la seva identitat; qüestionem-nos si per ventura, en el cas de veure's fent alguna d'aquestes *donacions*, no li

seria més útilment auto-defensiu restar en l'exercici de la *influència*, tant se val es faci amb un *estraný* com amb un *germà* de zona: què perilla en fornir una *herència comuna*, en comprometre's amb una història i una evolució compartides? Potser caldrà estar pensant en la defensa dels marges de la pròpia identitat? Davant d'aquest doble interrogant, tot passant a veure on ens situa la progressió de la historiografia i així mateix en quines caselles ens encabirà la teorització literària, avancem, segurament, cap a d'altres preguntes.

2 Joc de perspectives

Doncs, la consideració per part d'Alexandre Herculano de la Península Ibèrica com a «systema» a la seva *Història de Portugal* (1846-53) (Herculano 1846, 1: 29) troba la corresponent comprensió filològica en la introducció i pràctica al nostre espai comú dels plantejaments i pràctiques de la romanística continental en mans de Manuel Milà i Fontanals (1818-84) amb un extens *corpus* històric i crític que abasta entre els coincidents anys d'arrencada de 1846-47 fins a 1882. On la perspectiva herculeana de percebre transversalment la història política i cultural dels regnes peninsulars trobarà acollida en la immediata escola historiogràfica espanyola a les obres de signatures com Antonio Cavanilles o Modesto Lafuente, la praxi i l'ensenyament del romanista català condueix el desenvolupament d'un recorregut horitzontal per les drecceres del nostre mapa literari. Així, l'estudi de la plural realitat lingüística i literària ibèrica creix de la codificació de la seva obra cap a la regularització conjugada del patrimoni compartit. Això per part dels deixebles directes, Marcelino Menéndez y Pelayo (1856-1912) i Antoni Rubió i Lluch (1856-1937); som del criteri que també i mitjançant la seva difusió, encaixant el mètode de treball de Theofilo Braga (1843-1924). Tots ells, a mida que avança la dècada dels anys setanta del vuit-cents, i això en justa correspondència transnacional, creiem, amb la lusitana 'Gerção do 70' i el federalisme espanyol animat a partir de la Revolució de 1868, més enllà de les divergències políticament ideològiques.

En tot cas, tot comptant tanmateix amb el succint enquadrament diacrònic i rescatant segons quins noms, la identificació en tal direcció del nostre àmbit era resultat del treball del filologisme vuitcentista per famílies lingüístiques, la romànica per a nosaltres, dins la qual no és menys cert que es focalitzava la identitat ibèrica. Així, podria entendre's que les nostres lletres connectaven o diferien entre elles mateixes, tant com podien fer-ho amb les altres germanes d'origen, més enllà de la línia pirinenca. Tot era, a la fi, qüestió de troncalitat comuna i continuïsmen en les relacions literàries. Però no era només això que segueix afirmant la zonologia, que tota zona o comunitat literària no evita l'intercanvi amb la resta de l'espai que

l'envolta; també es planteja per part dels noms abans recuperats, a banda de la idiosincràsia individualitzada, el lligam intern entre els seus components i encara la possibilitat de revisar segons quines qüestions temàtiques o genealògiques a partir del llegat conjunt. La revisió del repertori bibliogràfic de cadascun dels noms esmentats ens ho confirmaria. Valgui el cas del *Programa de literatura española* (1878, ref. ed. 1941) i *Orígenes de la novela* (1905-10, ref. ed. 1943) de Marcelino Menéndez y Pelayo.

Des de la metodologia positivista s'evidenciava l'existència d'un *sistema peninsular* que, curiosament, en el temps de major reanimació contemporània i vitalitat de relacions entre els seus components, de la fi de segle als anys vint i trenta, la nova historiografia literària va fer per desestabilitzar. Perquè no es tractava tan sols de substituir l'esmentada mirada *horitzontal* per una perspectiva *vertical* d'estudi; cal apreciar, a més a més, els signes d'autoexclusió del conjunt que s'evidencien. Propostes per a la literatura gallega d'Eugenio Carré Aldao (1859-1932) l'any 1911, de Fidelino de Figueiredo (1888-1967) el 1915 per a la portuguesa, de Ramón Menéndez Pidal (1869-1968) el 1916 per a la castellana i de Lluís N. d'Olwer (1888-1961) del 1914-17 al 1927 per a la catalana ens documenten aquesta nova dinàmica. Cert que ja l'esmentat Antoni Rubió i Lluch, a la inauguració del curs universitari 1901-02 a Barcelona, s'afermava en què l'existència dels tres eixos lingüístics peninsulars i la seva fluïda intercomunicació no impedia l'exalçament de la individualitat històrica. Doncs, d'aquí i com a mostra d'una dràstica substitutòria drecera seguida, rescatem el següent criteri de Lluís N. d'Olwer: «La Literatura Catalana no és un fet estètic, sinó un de biològic, com la llengua que li serveix de vehicle» (Olwer 1927, 60). Correspondència amb les coetànies alternatives nacionalistes que tenien els seus vessants culturalistes, tant com abans hem fet per prendre en consideració el correlat federalista? Creiem que sí. Però a més del que des d'aquests posicionaments es va aconseguir per aprofundir en les arrels i els resultats nadius, per què la seva renúncia al diàleg i al joc de miralls que sí que perllongava la vida literària coetània?

Davant d'aquesta nova pregunta, encara els interrogants sobre si es temia que l'intercanvi amb el veí i la pròpia projecció sobre ell ens limitava de manera identitària, fins i tot ens envellia? Era més enriquidor practicar l'exercici equivalent amb focus creadors més distants, exponents de la modernitat acadèmica i creadora? En aquest espectre, repensar el capítol històric previ no vol dir ni suggereix en absolut el retorn als seus interessos i mètodes. El què si ens hauria agradat és haver assistit a l'evolució del seu criteri d'actuació sobre el conjunt, d'acord amb el desenvolupament metodològic posterior. Això és el que ens ha fet treballar d'alguns anys ençà mitjançant l'aprofitament de bona part de tot el que s'ha formulat a propòsit de les *comunitats interliteràries* i confiant en els passos del nou iberisme.

Però, ens preguntarem encara, quasi fent d'*advocats del diable*, com es planteja des d'aquest capítol ja viscut per nosaltres l'equilibri entre respecte a la *identitat* i profit de la *polifonia*, si el seu desajust és que potser causa les dissensions entre les corresponents parts dels episodis abans resumidament revisitats?

3 A propòsit del «Cercle Maristany» i de les apreciacions crítiques de Thomas S. Harrington

Abordem com en el cas del nostre territori, la hipòtesi d'un (*poli*)*sistema*, d'acord amb crida i fonts d'Even-Zohar (1978, 1990), només ens ha de servir com premissa assumida. A partir d'ella, coincidirem amb Đurišin (1984b, 275) en què els *factors genètics*, marcadament el lingüístic –una mateixa família lingüística, uns majors o menors marges d'intercomprensió, fins i tot una llengua franca– i, som del criteri, el seu reflex literari, no seran sempre constants, això entès en els marges i com a variant de la seva gestació dinàmica abans citada. Aquesta qüestió ens situa davant uns factibles, potser també temporalment episòdics, *polilingüisme* i *poliliterarietat* que poden instal·lar-nos en un àmbit en el qual les variacions lingüístiques i literàries anirien abismant-se. Cal pensar que tals extrems no s'abasten al nostre espai. Tot i així, en una altra ocasió (Ribera Llopis 2014) ens hem plantejat, des d'una de les tradicions o sistemes de la nostra geografia compartida, la catalana contemporàniament restaurada rere una imposada diglòssia cultural, com establirà diversos nexes binaris de signe particular: un primer, segons el seu contacte sigui amb la tradició o sistema estable (el castellà-espanyol) que ha marcat la seva minorització; un segon, amb una altra tradició o sistema minoritzat i igualment restaurat (el gallec) davant el coincidentment estable i minoritzador; i un tercer, amb una altra tradició o sistema estable (el portuguès), lògicament pertanyent a la comunitat compartida però divers d'aquell que imposa processos de minorització, per no pertànyer al mateix estat. A banda dels documents emprats com a provatura de les possibilitats viscudes i dels *tòpics* que es projecten d'acord amb aquesta última ordenació, la recuperem ara per preguntar-nos si, en cada cas i segons quins períodes, l'esmentada literatura ha viscut uns determinats models i nivells d'*interliterarietat*; fins i tot si el propi sistema ha desenvolupat per acomodatícies una o diverses menes de *literarietat*. Aquest joc de variants –el que se'ns dissenya també per la connexió particular que un sistema pot establir amb un o un altre sistema zonalment veïns, praxi possible a favor de la «variabilidad notable na que se conxugarían numerosos parámetros», reconsideració cap a la qual avança Casas (2004, 65-6) rere el seu enquadrament de determinats models d'ordenació literària– ens fa calcular que cada *tradició* o *sistema* viu la seva pròpia creixença,

marcadament identitària, i estableix segons quins *marges* només en part i potser de manera puntual *interliteraris*. Per aquesta o altres vies es pot arribar a qüestionar la *interliterarietat globalment zonal* com, treballant sobre una situació i un corpus concret, acaba per revisar Harrington (2002, 126-7). L'esmentat estudiós professa a favor de la seva revisió històrica a la Península Ibèrica i enuncia l'evidència de diversos sistemes literaris i culturals que no s'exclouen, però, d'un programat *re-enllaç*.

Harrington ho sosté, partint de l'atenció a l'anomenat «Cercle Maristany» i des dels plantejaments de Fernando Maristany (1883-1924) –fonamentalment des de l'Editorial Cervantes, entre els anys 1918 i 1924, i amb una excelsa colla de col·laboradors catalans, madrilenys, portuguesos, europeus continentals i americans (Harrington 2002, 118-26)–; favorable, aquesta actuació, a establir mitjançant la traducció de literatures externes –*grans* i *petites*– un corpus de referència, en particular poètic, necessari per a la vida literària pluralment espanyola, però també per cohesionar la *polifonia* lingüística i literària recurrent a projectes amb un revisat concepte d'*espanyolitat* i tot fent per establir «les bases textuais i teòriques d'una identitat cultural ibèrica» i amb projecció europea i llatinoamericana (Harrington 2002, 109). Això potser com a reactivació actualitzada de l'iberisme d'arrel vuitcentista abans recordat, tal vegada a la contra dels «textos de pedagogía nacional» del primer quart de segle i de tipus excloent recordats per Harrington (2002, 107-8, 110-11); documents paral·lels als que, amb anterioritat, hem destacat des de la vessant de la historiografia literària i, pel que fa a l'expressió catalana de premisses coincidents, més *noucentistament* diferenciadora. Això també, és a dir l'operació del «Cercle Maristany», com a exemple que potser adverteix de l'existència de pràctiques culturals, tal vegada excepcionals en el temps, que ens documenten que no sempre les iniciatives a propòsit de l'atenció dedicada a una *comunitat interliterària* han de provenir des del seu exterior per via del que Casas (2003, 84) presenta com a casos majoritaris de «planificació exotòpica». Algun referent abans esmentat com *La Gaceta Literaria* ja ens situa davant aquesta dinàmica des del propi espectre que, amb ressò iberístic, arriba a projectes ben posteriors com, malgrat sigui des de l'exterior però amb protagonistes i discurs dependents de l'experiència intrahistòrica espanyola, la revista *Galeuzca* (1945-46 i recuperada en facsímil l'any 1977). En aquesta crida d'atenció a partir del que ens adverteix el professor Casas, el que sí cal adonar-se que ens ha mancat al nostre espai es la inclusió d'aquests plantejaments en la vida, organització i projectes acadèmics. Lluny queda del romanisme més vuitcentista abans esmentat i les seves propostes, fins i tot programades. L'atenció i l'estudi aïllats o *verticals* i no transversals dels nostres *sistemes* o *tradicions* són acadèmicament prioritaris. Un opció diferent restarà majoritàriament ubicada en la casella

de la discussió teòrica i només molt excepcionalment en alguna publicació d'acord amb els criteris de la seva redacció, potser més que de la institució que l'acull.

En tot cas i davant aquest horitzó d'executòries històriques, l'operació de Maristany i el seu equip llençada des de Catalunya, en castellà i amb horitzó espanyol, comptà amb les lletres portugueses, doblement, com a font de coneixença universalment necessària i com a mutu embrancament ibèric. L'enllaç es va dur a terme per via del lusitanista català Ignasi Ribera i Rovira (1880-1942) i l'intercanvi intel·lectual amb l'esmentat Teixeira de Pascoaes. Aquesta dinàmica d'interrelació entre i des del conjunt estatalment espanyol a l'àmbit ibèric i d'aquí a l'universal, Harrington (2002, 126-7) la valora com a «comerç cultural» favorable a un sistema d'entesa entre diverses nacions culturals i contrari a la susdita nòmina de coetanis projectes nacionalistes peninsulars. És així com l'acceptació de diferents *sistemes literaris i culturals* nacionalment propis no nega la possibilitat de la xarxa comuna que potenciarà així mateix «una millor divulgació dels productes culturals (i d'aquí els drets polítics) dels menys afavorits», fins i tot la correspondència recíprocament profitosa entre els interlocutors (Harrington 2002, 127). El nostre mateix conductor per aquest capítol històric de vertebració d'un espai comú, pluralment favorable, amplia la informació amb una altra aportació, en tractar la figura del txec Rudolf J. Slaby (1885-1957) i com, des de les amistats i l'experiència catalanes, passà a la coneixença de lletres i figures lusitanes i va treure un bon profit amb el qual nodrir-se de presupòsits ben útils per a la constitució del sistema nacional txec. Cas extrem que, per la nostra banda, fins i tot ens fa pensar en la constatació del moviment profitós entre *forces centrífugues* i *forces centrípetes*; en aquesta ocasió amb aquest ordre de prioritat, que en el seu viatge de continguts literaris, el de l'intel·lectual recordat, aquí transcorre d'una inicial reubicació en una *comunitat intel·lectual aliena* cap a la enriquida reinstal·lació en el *sistema literari o tradició* d'origen. No obstant això, aquesta possibilitat que certament ens prova com el patrimoni literari ibèric també actua com a focus d'*atracció centrífuga* des d'un horitzó extern, s'escapa de la nostra revisió des de dins l'espectre peninsular.

Per tant i si d'acord amb el Harrington de la primera aportació aquí aprofitada (Harrington 2011), els discursos d'identitat comunitària no sorgeixen espontàniament i són proposta i fruit deguts a elits instructores, caldrà convenir que els corresponents projectes a favor d'una *identitat intercomunitària*, junt amb els reconeguts *factors comuns* per base i de natura *centrípeta*, no són menys dirigits; i també que l'exercici de les relacions literàries, afavoridor del *creixement polifònic*, animat per les intervencions d'origen *centrífig*, segueix mostrant-se com a històricament rendible i exemplificador d'aquells moviments que donen suport a les diverses nocions teòricament es-

tablertes. És sobre aquesta complementaritat que ens resulta difícil deixar de comptar amb la coordinada espaciotemporal i confiïm a poder seguir treballant des de premisses que faciliten l'encreuament entre diacronia i sincronia. La musicologia, de nou, ens exemplifica i prova l'oportunitat d'entrades i seqüències a favor de les notes i de la melodia conseqüent, fins i tot la correspondència entre els seus actants. Allò que aquí i d'acord amb la demostració assajada es correspon amb l'atenció que ens segueix suscitant el mapa animat per les relacions literàries. Només amb l'aprofitament de les relacions establertes i la consideració dels moviments executats podrem observar l'influx sobre la carta d'inicial factura *centrípeta* d'aquelles entrades que, junt amb les pròpies senyes d'identitat, pot practicar un puntual *sistema o tradició* a partir de les seves incursions *centrífugues*. Sempre a favor de l'enriquiment *polifònic*.

Referències bibliogràfiques

- Aldridge, Alfred Owen (1973). «Discussion» [En resposta a Karel Krejčí: «La zone littéraire européenne» i László Gáldi: «Les zones littéraires et la prosodie»]. *Neohelicon. Acta Comparationis Literarum Universarum*, 1(1-2), 149-52.
- Bourdieu, Pierre (1991). «Le champ littéraire». *Actes de la recherche en sciences sociales*, 89, 3-46.
- Carré Aldao, Eugenio (1911). *Literatura Gallega: con extensos apéndices bibliográficos y una gran antología de 300 trabajos excogidos en prosa y versos de la mayor parte de los escritores regionales*. Barcelona: Casa Editorial Maucci.
- Casas, Arturo (2000). «Problemas de Historia Comparada: la comunidad interliteraria ibérica». *Interlitteraria*, 5, 56-73.
- Casas, Arturo (2003). «Sistema interliterario y planificación historiográfica a propósito del espacio geocultural ibérico». *Interlitteraria*, 8, 68-97.
- Casas, Arturo (2004). «Catro modelos para a nova Historia literaria comparada. Unha aproximación epistemolóxica». Abuíñ González, Anxo; Tarrío Varela, Anxo (eds), *Bases metodolóxicas para unha historia comparada das literaturas na península Ibérica*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela, 45-71.
- Chizhevski, Dimitri (1983). *Historia comparada de las literaturas eslavas*. Madrid: Gredos.
- Đurišin, Dionýz (1984a). «Specific Interliterary Communities». *Neohelicon. Acta Comparationis Literarum Universarum*, 11(1), 211-21.
- Đurišin, Dionýz (1984b). *Theory of Literary Comparatistics*. Bratislava: Veda.
- Even-Zohar, Itamar (1978). *Papers in Historical Poetics*. Tel Aviv: The Porter Institute for Poetics and Semiotics.
- Even-Zohar, Itamar (1990). «Polysystem Theory», núm. monogr., *Poetics Today*, 11(1), 7-94. URL https://m.tau.ac.il/~itamarez/works/books/Even-Zohar_1990--Polysystem%20studies.pdf (2019-07-04).
- Figueiredo, Fidelino de (1915). *Carecteristicas da Literatura Portuguesa*. Lisboa: Classica.

- Harrington, Thomas S. (2002). «El Cercle Maristany i la interpretació dels sistemes literaris de la Península Ibèrica, Europa i Amèrica». *Revista de Catalunya*, 175, 107-27.
- Harrington, Thomas S. (2011). «Rudolph J. Slaby i els sistemes literaris de la Península Ibèrica: el vessant portugués». Gavagnin, Gabriella; Martínez-Gil, Víctor (eds), *Entre literatures. Hegemonies i perifèries en els processos de mediació literària*. Lleida: Punctum; GELCC, 123-32.
- Herculano, Alexandre (1846). *História de Portugal*. 4 vols. Paris; Rio de Janeiro: Livrarias Ailland & Bertrand; Francisco Alves.
- Martí Monterde, Antoni (2013). «Processos d'interliterarietat a Catalunya. El comparatisme de Dionýz Ďurišin com a proposta per a la literatura catalana». *Catalan Review*, 27, 157-72.
- Menéndez y Pelayo, Marcelino (1941). «Programa de Literatura Española». *Estudios y discursos de crítica histórica y literaria I*. Ed. preparada por E. Sánchez Reyes. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 3-75.
- Menéndez y Pelayo, Marcelino (1943). *Orígenes de la novela*. 4 vols. Edició de Enrique Sánchez Reyes. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas.
- Menéndez y Pidal, Ramón (1916): «Quelques caractères de la littérature espagnole». *Revue Internationale de l'Enseignement*, 70, 401-13.
- Olwer, Lluís Nicolau d' (1927). *Resum de literatura catalana*. Barcelona: Barcino.
- Ribera Llopis, Juan Miguel (2014). «Las letras catalanas y el entramado peninsular contemporáneo: modos y tópicos interliterariamente conectores». *1616. Anuario de Literatura Comparada*, 4, 59-76.
- Rubió i Lluch, Antoni (1902). *Discurs inaugural: llegit en la sessió d'obertura del curs acadèmic 1901-1902 davant del claustre de l'Universitat de Barcelona [Algunos de los caracteres que distinguen a la antigua literatura catalana]*. Barcelona: Fidel Giró, Impr.
- Sáez Delgado, Antonio (2015). *Pessoa y España*. Valencia: Pre-textos.
- Sáez Delgado, Antonio (2018). «Relaciones literarias entre Portugal y España en los años 40: la cultura oficial y la recepción de Fernando Pessoa». *Journal of Iberian and Latin American Research*, 24, 28-41.
- Sötér, Istvan (1974). «On the Comparatistic Method». *Neohelicon. Acta Comparationis Literarum Universarum*, 2(1-2), 9-30.